Operele lui Jacques Bongars în bibliotecile din Transilvania

Dr. ELENA DAMIAN
Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir," Bucureşti
Facultatea de Drept, Cluj-Napoca

Résumé

Les œuvres de Jacques Bongars dans les bibliothèques de Transylvanie

Jacques Bongars (1554 - 1612) est l'un des plus importants auteurs de la Renaissance française. Etant un passionné collectionneur d'inscriptions latines et en poursuivant son désir de s'informer, il a visité notre pays et son journal fait preuve de ses impressions. Il a été un grand amateur de livres et sa riche bibliothèque a été très renommée. Les œuvres de cet humaniste et diplomate, connues et appréciées non seulement en France, ont circulé aussi sur le territoire de la Transylvanie. Quelques exemplaires de valeur se trouvent dans trois grandes bibliothèques de Cluj-Napoca et de Târgu Mureş. Leur présence témoigne de l'intérêt de l'intellectualité transylvaine pour les ouvrages de ce prestigieux érudit français et leur mise en valeur nous a semblé nécessaire.

Mots-clés: *Jacques Bongars, humaniste, diplomate, Renaissance française, Transylvanie, bibliothèque*

Printre cei mai importanţi autori ai Renaşterii franceze se numără, cu siguranţă, şi Jacques Bongars. Operele sale, cunoscute şi apreciate nu doar în Franţa, ci şi în întreaga Europă, au ajuns şi pe meleagurile noastre, aflându-se la loc de cinste în câteva mari biblioteci din Transilvania.

Jacques Bongars (seigneur de Bauldry et de la Chesnaye/Bongarsius Jacobus, Orléans, 1554 - Paris, 1612), erudit şi diplomat, s-a născut într-o familie calvinistă şi a fost crescut în spiritul Reformei, al cărui adept înfocat va rămâne până la sfârşitul vieţii. Încă de la vârsta de zece ani, a plecat în Germania, la şcolile din Marburg şi Jena, unde a început să studieze antichitatea greco-latină. Pasionat de disciplinele filologice, elev al vestitului

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

umanist Juste Lipse (Lipsius Justus, Brabant, 1547 - Louvain, 1606), a devenit comentatorul şi editorul erudit al lui Trogus Pompeius şi al altor autori latini. A studiat, de asemenea, la Strasbourg şi la Orléans literatura, la Bourges, dreptul, urmând cursurile celebrului jurisconsult Jacques Cujas (1522 - 1590), iar istoria l-a pasionat de mic. Din dorinţa de a-şi aprofunda cunoştinţele umaniste, a plecat la Roma, petrecându-şi cea mai mare parte a timpului în Biblioteca Vaticană.[1]

Bongars a revenit în Franţa şi a tipărit, la Paris, în 1581, Justinus, ***Trogi Pompei Historiarum Philippicarum epitoma de manuscriptis codicibus emendatior et prologis auctior. In aemdem not. excerptiones chronologicae et variarum lectionum libellus***, „*o lucrare de mare erudiţie […] însoţită de un bogat aparat critic.*"[2]

În anul 1585, el a plecat într-o călătorie de studii, însoţit de prietenul său Guillaume Lenormand. După ce a vizitat Italia, Germania şi Olanda, în drum spre Constantinopol a străbătut Ungaria, Transilvania şi Ţara Românească. Însărcinat cu numeroase misiuni diplomatice la curţile protestante şi pe lângă Uniunea principilor germani din tabăra reformată, viaţa sa a fost un pelerinaj continuu, când în Germania, când în Danemarca, când în Olanda sau Anglia. Deşi era un reformat convins, Jacques Bongars a continuat să lucreze pentru Henric de Navarra, care devenise Henric al IV-lea, şi atunci când acesta a trecut la catolicism. În anul 1588, Bongars a fost ambasador în Anglia pentru regina Elisabeta, iar începând din anul 1593, a fost numit ministru rezident în Germania (până în 1610). Cei peste douăzeci şi cinci de ani pe care i-a petrecut mereu pe drumuri i-au şubrezit sănătatea,

---

[1] Vezi ***Grand Larousse Encyclopédique en dix volumes***, Paris, Librairie Larousse, 1960, vol. II, p. 227; ***La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts, par une société de savants et de gens de lettres***, sous la direction de M. Berthelot, vol. I-XXXI, Paris, H. Lamirault et C-ie, Editeurs, 1885-1902, vol. VII, p. 284.

[2] ***Călători străini despre Ţările Române***, vol. III. Volum îngrijit de Maria Holban (redactor - responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971, p. 149.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

dar şi-a găsit, totuşi, timpul necesar ca să pregătească pentru tipar şi să publice numeroase şi valoroase lucrări.[3]

Dintre cele mai importante lucrări elaborate, editate sau comentate de Jacques Bongars, amintim:

- Justinus, ***Trogi Pompei Historiarum Philippicarum epitoma de manuscriptis codicibus emendatior et prologis auctior***, Lutetiae Parisiorum, 1581, in-8°.
- ***Rerum Hungaricarum scriptores varii historici, geographici***…, Francofurti, 1600, in-folio.
- ***Gesta dei per Francos, sive Orientalium expeditionum et regni Francorum Hierosolymitani scriptores varii***…, Hanau, 1611, in-folio (o culegere de cronici privitoare la cruciade).

După moartea lui Jacques Bongars, i-au fost publicate scrisorile, mai întâi în limba latină (***Epistolae***, Leiden, 1647) şi, apoi, în franceză (***Lettres de M. de Bongars, résident et ambassadeur sous le roi Henri IV, traduites en français*** [par Brianville], Paris, 1668 - 1680, 2 vol., in-12° ; ***Lettres latines***, Paris, Charles Osmont, 1694, şi ***Lettres… nouvelle édition*** [par J. - J. Bernard], La Haye, 1695, in-12°). Scrisorile sale au fost apreciate ca fiind „*pline de interes, utile pentru istoria timpului său*."[4]

De asemenea, i-au fost tipărite şi unele extrase de poezii din secolele al XII-lea, al XIII-lea şi al XIV-lea, culese din manuscrisele sale: ***Extraits de***

---

[3] Vezi ***Călători străini despre Ţările Române***, ***op. cit.***, p. 149 - 150; ***La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné***…, ***op. cit.***, p. 284; ***Grand Larousse Encyclopédique en dix volumes***, ***op. cit.***, p. 227; ***The New Encyclopaedia Britannica***, Board of editors, Mortimer J. Adler, Waren E. Preece, Philip W. Goetz, …, 15th edition, vol. I-XXIX + 2 vol. Index + guide, Chicago-London, Encyclopedia Britannica, Inc., 1994, vol. II, Micropaedia. Ready Reference, p. 358; Pierre Bayle, ***Dictionnaire historique et critique***, sixième édition, revue, corrigée et augmentée. Avec la vie de l'auteur, par Mr. Des Maizeaux (vol. I, A-B), Basel, chez Jean Louis Brandmuller, 1741, p. 604.

[4] Pierre Larousse, ***Grand Dictionnaire universel du XIX-e siècle français, historique, géographique***…, vol. I-XV + III vol. Supplément, Paris, Administration du Grand Dictionnaire Universel, 1865-1890, vol. II (1867), p. 964.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

quelques poésies des 12e, 13e et 14e siècles, tirées des manuscrits de Bongars, Lausanne, 1759, in-8°.[5]

Jacques Bongars a fost şi un mare iubitor de cărţi. Câteva exemplare ale unor valoroase opere care i-au aparţinut profesorului său Jacques Cujas au intrat în biblioteca sa. Bogata sa colecţie de cărţi şi manuscrise a fost donată, în parte, în anul 1632, Bibliotecii oraşului Berna (Bibliotheca Bongarsiana). Cel care s-a ocupat de donaţie a fost Jacques Gravisset, al cărui tată fusese prieten apropiat al lui Bongars. Un inventar al acestei colecţii a fost alcătuit în 1634 şi revăzut mai târziu de profesorul Hermann Hagen, de la Universitatea din Berna, care a extras materiale interesante despre viaţa diplomatului protestant, publicate sub titlul ***Iacobus Bongarsius, Ein Beitrag zur Geschichte der gelehrten Studien des 16 - 17 Jahrhunderts***, Berna, 1874. O parte mai mică din colecţia bongarsiană se găseşte împrăştiată în diferite arhive din Paris, la Biblioteca Institutului Francez, la Biblioteca de la Sorbona şi, mai ales, la Biblioteca Naţională. Câteva manuscrise ale sale se află la Muzeul Britanic din Londra. Folosindu-se de aceste surse, Léonce Anquez a publicat o biografie definitivă a lui Bongars în lucrarea ***Henri IV et l'Allemagne***, Paris, 1887.[6]

În Biblioteca din Berna, s-a păstrat şi jurnalul călătoriei lui Bongars (ms. no 468, f.7a-13b), publicat pentru prima oară în anexă la lucrarea ***Iacobus Bongarsius, Ein Beitrag zur Geschichte der gelehrten Studien des 16 - 17 Jahrhunderts*** de Hermann Hagen, Berna, 1874, 76 p.

---

[5] Vezi ***Dictionnaire des Lettres Françaises. Le seizième siècle***, publié sous la direction de Monseigneur Georges Grente. [colaboratori]: Albert Pauphilet, Louis Pichard, Robert Barroux, Paris, Arthème Fayard, Editeur, 1951, p. 119; ***Biographie universelle, ancienne et moderne***…, ***ouvrage entièrement neuf, rédigé par une société de gens de lettres et de savants***, vol. V, A Paris, chex Michaud Frères, libraires, de l'Imprimerie de L. G. Michaud, 1812, p. 103-104 ; ***La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné***…, ***op. cit.***, p. 284; ***The New Encyclopaedia Britannica, op. cit.***, p. 358.

[6] Vezi ***Dictionnaire des Lettres Françaises. Le seizième siècle***, ***op. cit.***, p. 119; ***La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné***…, ***op. cit.***, p. 284-285; Pierre Bayle, ***Dictionnaire historique et critique***, ***op. cit.***, p. 605.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

Partea referitoare la călătoria lui Bongars în Transilvania a fost redactată la noi de W. Wattenbach în ***Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*** (Sibiu, 1874, pp. 354 - 380), sub titlul ***Iakob Bongars Reise durch Siebenbürgen***, însoţită de o traducere în limba germană, cu note de Eugen von Friedenfels, fără a cuprinde însă şi descrierea cetăţii Satu Mare, al cărei text apare la noi acum pentru prima oară.[7] În opinia lui Nicolae Iorga, Jacques Bongars este „*unul dintre cei mai importanţi oameni de ştiinţă din a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Pentru întâia oară, avem a face cu un om foarte învăţat, care străbate ţara noastră*."[8]

Jurnalul lui Bongars este important atât datorită personalităţii autorului, cât şi faptului că Transilvania începe să fie tot mai cunoscută, să se bucure de o reputaţie deosebită în Apus. Bongars era un bun cunoscător al antichităţii clasice, un pasionat culegător de inscripţii, iar Transilvania, unde se păstrau multe urme romane, l-a atras o dată în plus.[9]

Bongars a venit în Transilvania cu dorinţa de a se informa şi a înregistrat tot ceea ce i s-a spus, a notat tot ceea ce i s-a părut important. Bongars avea scrisori de recomandare de la Felician de Herberstein (nobil de origine austriacă, ? - înainte de 1 iulie 1591, arendaş al minelor de la Cavnic) către consilierii principelui de la Alba Iulia şi către conducătorii saşilor din Sibiu şi Braşov. A avut relaţii de prietenie cu medicul braşovean Paul Kertz, „*tovarăşul său de discuţii filologice şi istorice*."[10] Paul Kertz i-a dăruit o colecţie de inscripţii romane din Transilvania care erau, de fapt, cele cuprinse în 1550 de Reichersdorffer în ***Chorographia Transsylvaniae***. Printre oamenii întâlniţi de el în Transilvania şi menţionaţi în jurnal, se află

[7] ***Călători străini despre Ţările Române, op. cit.***, p. 150. Nicolae Iorga a publicat direct după ms. 468 din Berna partea referitoare la călătoria lui Bongars în Ţara Românească în colecţia ***Hurmuzaki***, vol. XI (1517-1612), cap. CCCXVII, Bucuresci, 1900, p. 190-192.

[8] Nicolae Iorga, ***Istoria Românilor prin călători***, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Adrian Anghelescu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 166.

[9] Vezi ***Ibidem.***

[10] ***Călători străini despre Ţările Române, op. cit.***, p. 150.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

eruditul Gyulai Paul (secretar al regelui Stefan Báthori, apoi consilier al lui Sigismund Báthori, executat din porunca acestuia în 1592), judele regal de la Sibiu, Albert Huet, judele de la Braşov, Lucas Kirscher, cancelarul Kovácsoczy Farkas (executat în 1594, din porunca lui Sigismund Báthori), medicul Giorgio Blandrata (consilier de stat al lui Sigismund Báthori), iezuitul Ioan Leleszi (preceptorul principelui Sigismund Báthori), Felician de Herberstein şi alţii.[11]

Pe lângă preocupările arheologice ale lui Bongars trebuie menţionate şi cele filologice, respectiv încercările sale de a explica numele de *valah*, considerat de el „*drept o formă echivalentă a numirii de gal*."[12]

Aşadar, „*jurnalul* [lui Bongars] *este un itinerar preţios îmbogăţit cu o seamă de informaţii culese sau primite la faţa locului şi cu o prezentare de ansamblu, marcând terminarea călătoriei prin Transilvania ca şi cea prin Ţara Românească*."[13] Transilvania şi climatul moral de aici sunt descrise de autor cu multă căldură.[14]

Dintre lucrările elaborate, editate sau comentate de J. Bongars, câteva exemplare valoroase se păstrează şi în unele mari biblioteci transilvănene, precum cele din Cluj-Napoca (Biblioteca Academiei Române. Filiala Cluj-Napoca/ BACJN şi Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga"/

[11] Vezi ***Ibidem***, p. 151.

[12] ***Ibidem***, p. 152. Pentru preocuparea lui J. Bongars de a explica numele de *valah,* vezi şi Adolf Armbruster, ***Romanitatea Românilor. Istoria unei idei***, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, p. 93 şi 134-135; I. C. Chiţimia, ***Probleme de bază ale literaturii române vechi***, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, p. 181-182.

[13] ***Călători străini despre Ţările Române, op. cit.***, p. 152.

[14] ***Relatarea călătoriei prin Transilvania şi Ţara Românească. 1585***, în ***Călători străini despre Ţările Române, op. cit.***, p. 154-163. Traducerea s-a făcut după textul francez publicat de H. Hagen (Berna, 1874) şi cel publicat de W. Wattenbach (Sibiu, 1874). Vezi p. 154, în ***op. cit.*** Vezi şi N. Iorga, ***Istoria Românilor prin călători, op. cit.***, p. 166-171.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

BCUCJN) sau Târgu Mureş (Biblioteca Judeţeană Mureş. Biblioteca „Teleki - Bolyai"/ BTBTGM).[15]

Jacques Bongars - filolog

Autor:

- ***Excerptiones chronologicae ad Justini Historias accommodatae***, în: Justinus, Marcus Junianus, ***De historiis philippicis et totius mundi originibus*** …, Londini, Impensis R. Clavel, H. Martlock, …, 1701, in-8° (BACJN, cota: B 6000; exemplarul i-a aparţinut lui Timotei Cipariu).
- ***Excerptiones chronologicae ad Justini Historias accommodatae***, în: Justinus, Marcus Junianus, ***Historiarum Philippicarum et totius mundi originum et terrae situs, ex Trogo Pompeio liber XLIV***…, Lipsiae, în Libraria Veidmania, 1757, in-8° (BACJN, cota: B 6274; exemplarul i-a aparţinut lui Timotei Cipariu).
- ***Idem*** (BACJN, cota: C 74142).
- ***Idem*** (BACJN; cota R 116839).
- ***Libellus variarum lectionum***…, în: Justinus, Marcus Junianus, ***Historiarum Philippicarum***…, Lipsiae…, 1757, in-8° (BACJN; cota: B 6274; exemplarul i-a aparţinut lui Timotei Cipariu).
- ***Idem*** (BACJN, cota: C 74142).
- ***Idem*** (BACJN; cota R 116839).
- ***Variarum lectionum libellus***, în: Justinus, Marcus Junianus, ***Trogi Pompeii historiarum philippicarum epitome***, Francofurdi, apud Joannem Wechelum, 1591, in-16° (BTBTGM; poziţia J 63 din catalog[16]).

[15] Cercetarea noastră s-a limitat, deocamdată, doar la oraşele Cluj-Napoca şi Tîrgu Mureş, urmând a fi continuată şi în alte mari biblioteci din Alba Iulia, Sibiu, Aiud şi altele.

[16] ***Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai Novum Forum Siculorum/ Catalogul cărţilor tipărite în secolul al 16-lea din Biblioteca Teleki-Bolyai***, Tg. Mureş, red. Sebestyén

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

Editor sau comentator:

- Justinus, Marcus Junianus, ***Trogi Pompeii historiarum philippicarum epitome***. *(Ed. Jacques Bongars, Franciscus Modius),…,* Francofurdi, apud Joannem Wechelum*,* 1591, in-16° (BTBTGM; poziția J 63 din catalog).
- Justinus, Marcus Junianus, [***Historia ex Trogo Pompeio***]. (Ed. Jacques Bongars), s.l., typ. et a. [c. 1670 - 1690], in-12° (BTBTGM).
- Justinus, Marcus Junianus, [***Historiarum Philippicarum et totius mundi originum et terrae situs, ex Trogo Pompeio, libri XLIV****, cum notis selectissimis variorum, …, Bongarsii, …, Editio accuratissima,* …], Amstelodami, apud Ludovicum et Danielem Elzevirios, 1669, in-8° (BACJN; cota: B 4603. Exemplarul i-a aparţinut lui Timotei Cipariu).
- ***Idem*** (BACJN; cota: C 84899).
- Justinus, Marcus Junianus, ***De historiis philippicis et totius mundi originibus***…, Londini*,…,* 1701, in-8° (BACJN; cota: B 6000. Exemplarul i-a aparţinut lui Timotei Cipariu).
- Justinus, Marcus Junianus, ***Historiae Philippicae***. *Ex nova recensione Ioannis Georgii Graevii cum ejusdem castigationibus. His accedunt noate Jacobi Bongarsii, …,* Lugd. Batavorum, C. Boutesteyn, I. du Vivie, I. Severinum et A. de Swart, 1701, in-8° (BCUCJN; cota: 100438).
- Justinus, Marcus Junianus, ***Historiarum Philippicarum***…, *Lipsiae, …,* 1757, in-8° (BACJN; cota: B 6274. Exemplarul i-a aparţinut lui Timotei Cipariu). Este o ediție „*ultracompletă târzie*," cum o numeşte Ana Selejan.[17] Trogus Pompeius (sec. I a.Chr. - sec. I p.Chr.), istoric roman, a scris o primă istorie universală în 44 de cărți, intitulată ***Historia Philippicae***, care nu s-a păstrat în original, ci într-o formă prescurtată, al cărei autor a fost Justinus

Spielmann Mihály, Ambrus Hedvig, Balász Lajos, Ovidia Mesaroş, I-II, Tîrgu Mureş, Biblioteca Judeţeană Mureş, 2001, p. 388 - 389.

[17] Ana Selejan, ***Cartea străină veche şi arta lecţiunilor***, în ***Biblioteca şi cercetarea***, XI, Cluj-Napoca, 1987, p. 243. Această ediţie se păstrează şi la Biblioteca „Astra" din Sibiu.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

Marcus Junianus (istoric roman sec. III p.Chr.). Demn de remarcat este şi faptul că această istorie a popoarelor lumii îi include şi pe daci. Mulţi cercetători din secolele XVI - XVIII „*şi-au încercat arta critică, arta scholastică şi erudiţia cu* ***Historia Philippicae.***”[18] Printre aceştia, se numără şi Bogarsius, Gronovius, Modius, Vossius, Graevius şi mulţi alţii. Primul mare editor al acestei opere a fost eruditul francez Jacques Bongars.[19]

- ***Idem*** (BACJN, cota: C 74142).
- ***Idem*** (BACJN; cota R 116839).

J. Bongars - istoric

Jacques Bongars este editorul unui important volum de izvoare istorice ungare cu titlul:

- ***Rerum Hungaricarum scriptores varii. Historici, geographici***, Francofurti, apud heredes Andreae Wecheli, Claudium Marnium et Ioan. Aubrium, 1600, in-folio, [16], 631, [37] p., 2 sign. typogr. Lucrarea se păstrează în câte un exemplar în toate cele trei biblioteci cercetate:

- la BACJN: cota BMV U 543/c;
- la BCUCJN: cota 0702;
- la BTBTGM: poziţia R 19 din catalog;[20] cu ex libris: *Teleki.*

Exemplarul care se păstrează în colecţiile Bibliotecii „Teleki - Bolyai” din Tîrgu Mureş i-a aparţinut savantului şi profesorului (la colegiile din Alba Iulia şi Cluj) Apáczai Csere János (1625 - 1659). Numele lui Apáczai apare pe foaia de titlu: *Johannis Chierj Apacii Albae Juliae ao 1654 mense Decembri.* Cercetătorul Spielmann Mihály afirmă: „*cert este că Apáczai a achiziţionat cartea încă la Alba Iulia în decembrie 1654 când funcţiona ca profesor al clasei de poëtica în*

[18] ***Ibidem***, p. 242.

[19] Vezi ***Ibidem***, p. 245 şi 249.

[20] Vezi ***Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai Novum Forum Siculorum/ Catalogul cărţilor tipărite în secolul al 16-lea din Biblioteca Teleki-Bolyai, op. cit.***, p. 99-100.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

colegiul academic întemeiat de principele Gabriel Bethlen."[21] Începând din noiembrie 1656, a fost rector la Colegiul din Cluj. După moartea sa, multe din cărţile lui au ajuns în proprietatea unor colegi. Lucrarea ***Rerum Hungaricarum scriptores varii…*** ajunge în posesia profesorului clujean Stephan Pauli (1630? - 1672), iar pe pagina de titlu apare şi nota de posesor: *Ex libris Stephani Pauli*.[22]

Printre autorii cuprinşi în această lucrare, îi menţionăm pe Thuróczi János, Ransanus Petrus, Janus Pannonius, Bizarus Petrus, Jacobinus Johannes (notarul Clujului, 1573 sau 1574 - 1603), Reichersdorffer Georg (umanist sas, notar al Sibiului) şi alţii.

În anexa volumului său de izvoare istorice ungare, Jacques Bongars a publicat colecţia de inscripţii latine din Transilvania: ***Appendix ad res Hungaricas, in qua Transylvanicae inscriptiones veteres nonnullae et annales excripti de templis Leutshoviensi et Coronensi*** (p. 617 - 631).

Scrisoarea din data de 1 martie 1597, adresată prietenului său Guillaume Lenormand, cel care l-a însoţit în călătoria sa, constituie o prefaţă pentru colecţia de inscripţii în limba latină din Transilvania, inscripţii care i-au relevat stăpânirea romană în Dacia şi fondul latin al românilor. Împreună cu acest „*frate Guillaume*," autorul doreşte să-şi amintească momentele petrecute în timpul călătoriei pe meleagurile noastre şi persoanele pe care le-a întâlnit; sunt mărturisiri care se află şi în jurnalul său. Această scrisoare (în care îşi expune opinia despre semnificaţia numelui de *valah*), cât şi colecţia de inscripţii romane[23] au fost cuprinse de J. G. Schwandner în lucrarea ***Scriptores Rerum Hungaricarum***…, vol. III, Viena, 1768 (p. 197 - 208).

---

[21] Spielmann Mihály, ***Contribuţii la reconstituirea bibliotecii personale a lui Apáczai Csere János***, în ***Biblioteca şi cercetarea***, VII, Cluj-Napoca, 1983, p. 209.

[22] Vezi Spielmann Mihály, ***op. cit.***, p. 210-211; alte amănunte interesante despre acest exemplar vezi şi la p. 212-213.

[23] Vezi traducerea în limba română, în ***Călători străini despre Ţările Române, op. cit.***, p. 164-170.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

Un capitol aparte îl reprezintă *scrisorile* lui Jacques Bongars, publicate după moartea sa. Am identificat următoarele ediţii:

- ***Epistolae***…, Lugd. Batav., ex off. Elzavirorum, 1647, in-12°, o ediţie deosebit de valoroasă, prima în limba latină (BTBTG; cu ex libris: *Teleki*).
- ***Lettres***…, A la Haye, 1681, in-12° (BCUCJN; cota: 34959).
- ***Lettres latines…***, A Paris, chez Charles Osmont, 1694, in-8° (BTBTGM; cu ex libris: *Teleki*).
- Bongars, Jacques et Lingelsheim, Georg Michael, ***Epistolae***, Argentorati, ex off. Josiae Staedelii, 1660, in-12° (BTBTGM).

Jacques Bongars a fost apreciat de contemporanii săi, fiind socotit „*un om foarte onest, un savant remarcabil*."[24] Eruditul Isaac Casaubon (1559 - 1614) îl stima în mod deosebit, iar istoricul şi magistratul Jacques-Auguste de Thou (1553 - 1617) afirma: „*Jacques Bongars, calvinist, aflându-se la Roma* […] *şi-a propus să răzbune onoarea Franţei* […] *şi s-a achitat de acest lucru într-un mod atât de curajos încât merită să ocupe un loc de seamă în Istorie*."[25] Tipograful şi editorul Paul Estienne (1566 - 1626), fiul umanistului tipograf Henri II Estienne (1531 - 1598), din celebra familie de tipografi eruditi Stephanus, editând şi tipărind operele lui Pindar (1599, text în limbile greacă şi latină, in-4°),[26] a apelat la celebrul său cumnat, Isaac Casaubon, ca să-l asiste la editarea unui nou text grec, iar Epistola sa dedicatorie i-a fost adresată umanistului protestant Jacques Bongars, cu respectul cuvenit.[27]

Prezenţa celor 15 ediţii (din secolele XVI-XVIII), în 24 de exemplare (14 exemplare la BACJN, 7 exemplare la BTBTGM şi 3 exemplare la BCUCJN), ale operelor lui Jacques Bongars (elaborate, editate sau

[24] ***Biographie universelle, ancienne et moderne, …, op. cit.,*** p. 103.

[25] Pierre Bayle, ***op.cit.***, p. 606.

[26] S-ar părea că această ediţie este prima tipărită de Paul Estienne. Versiunea latină a preluat-o din ediţia tipărită de tatăl său, în 1586, in-16° (poziţia 214, p. 175-176, din catalogul lui Fred Schreiber). Este cea dintâi şi singura ediţie Pindar a lui Paul Estienne in-4°, toate celelalte ediţii ale operelor lui Pindar fiind în formatul in-16° (1600, 1612, 1626). Vezi Fred Schreiber, ***The Estienne. Catalogue***, New York, E.K. Schreiber, 1982, poziţia 268, p. 219.

[27] Vezi ***Ibidem.***

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)

comentate de el), în cele trei biblioteci menţionate este o mărturie a faptului că lucrările acestui prestigios erudit francez din epoca Renaşterii au fost colecţionate, citite şi apreciate de intelectualii transilvăneni. Exemplarele sunt bine păstrate, unele sunt legate artistic, au ex-libris-uri şi multe însemnări manuscrise, iar punerea lor în valoare ni s-a părut necesară. Ele au aparţinut unor reprezentanţi de seamă ai culturii transilvănene, precum Timotei Cipariu, Sámuel Teleki, Apáczai Csere János sau Stephan Pauli.[28]

[28] Bibliografie suplimentară: Adams, H.M., ***Catalogue of Books printed on the Continent of Europe, 1501-1600 in Cambridge*** **Library**, vol. I-II, Cambridge, 1967; Cioranesco, Alexandre, ***Bibliographie de la littérature française du seizième siècle***, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1959; Damian, Elena, ***Catalogul cărţilor autorilor francezi din secolul al XVI-lea în colecţiile Bibliotecii Academice Clujene*** (catalog în lucru); ***Histoire de l'édition française. Le livre conquérant. Du Moyen Age au milieu du XVIIe siècle***, sous la direction de Roger Chartier et Henri-Jean Martin, Paris, Fayard/Promodis, 1989; Hotea, Meda Diana; Kovács Mária; Soporan, Emilia-Mariana, ***Catalogul cărţii rare din colecţiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" (sec. XVI-XVIII)***, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007; Ionescu, Nicolae, ***Despre uciderea lui Mihaiu-Voda Viteazulu***, în ***Analele Academiei Române,*** seria II, tom VII, sect. II, Memorii şi notiţe, Bucuresci, Tipografia Academiei Române, 1883, p. 1-10. Sub titlul ***Tractatus Italicus de Giorgio Basta et Walachiae defectione,*** N. Ionescu a publicat o scrisoare a lui J. Bongars referitoare la uciderea lui Mihai Viteazul, scrisoare care se afla printre manuscrisele autorului francez, păstrate în biblioteca oraşului Berna. Scrisoarea a fost redactată de J. Bongars la 15 zile după uciderea domnitorului român, în limba italiană. Textul în limba italiană şi traducerea în limba română le găsim în acest articol (p. 2-5); Nicolae Iorga, ***Histoire des relations entre la France et les Roumains***, Paris, Librairie Payot et cie, 1918, p. 47-50; Jakó Zsigmond***, Philobiblon transilvan. Studii,*** Bucureşti, Editura Kriterion, 1977; ***A Kolozvári Akadémiai Könyvtár RMK-Gyüjteményeinek Katalógusa. Catalogul colecţiilor Biblioteca Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca***, editor Sipos Gábor. Cluj-Napoca, Scientia/ Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 2004; Puiu, Sidonia; Daisa, Dora, ***Biblioteca lui Timotei Cipariu. Catalog***, I-V, Cluj-Napoca, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 1990; Sipos Gábor, ***A Kolozsvári Református Kollégium Könyvtára. A XVII. Században***, Szeged, Scriptum KFT, 1991.

BDD-A30300 © 2013 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:15:10 UTC)